

Henryk Łotysz

Kronika Liwonii, księga druga

tłumaczenie i komentarz Lech Kościelak

O biskupie Bertoldzie

[1]

O konsekracji biskupa Bertolda¹. [Po] odprawieniu² zgodnie z obyczajem ceremonii pogrzebowej i pochowaniu biskupa³ z żalem i łzami ze strony Liwów, rozważa się o jakimś następcy i posyłają do metropolity bremeńskiego za odpowiednią osobą. Polecona jest z zakonu cystersów czcigodna osoba opata Lucensis⁴ Bertolda. Wprawdzie na początku [Bertold] sprawa trudności z wyruszeniem, lecz zwyciężony prośbami metropolity podejmuje ciężar głoszenia [ewangelii].

¹ 1196/1197.

² Według najstarszego rękopisu *Kroniki Liwonii* (z XIV w.), zachowanego w Bibliotece Ordynacji Zamoyskich, można przyjąć też lekcję „celebrans” zamiast „celebratis”, czyli formę zapisu participium praesentis activi (por. faksymile).

³ Meinhard, pierwszy biskup liwoński, opisany w księdze I *Kroniki Liwonii*

⁴ Locom w okolicach Nienburga (Dolna Saksonia), nazwa historyczna miejscowości zachowana do dzisiaj.

[2]

Ustanowiony już biskup [Bertold], najpierw zawierając siebie Panu, podą-
ża do Liwonii bez wojska znaleźć szczęście, przybywa do Ykescola⁵ i obej-
mując wiano kościoła gromadzi także u siebie⁶ szlachetniejszych, tak pogan
jak chrześcijan. Wręczając im napoje i smakołyki i podarki stara się pozyskać
ich ku sobie, mówiąc, że przybył na ich wezwanie i wstąpił na tron swojego
poprzednika. Z początku łaskawie go przyjęli, lecz na poświęceniu cmenta-
rza holmskiego⁷ jedni starali się go spalić w kościele, inni zabić, inni utopić.
Za przyczynę jego przybycia uznali bowiem ubóstwo.

[3]

Zobaczywszy taki początek [biskup] potajemnie wsiadł na statek i zawró-
cił na Gotlandię⁸, a [stamtąd] udał się do Saksonii; zarówno papieżowi, jak
metropolicie i wszystkim wiernym Chrystusa głośno załił się na zniszczenie
kościoła liwońskiego. Papież⁹ darował odpuszczenie grzechów wszystkim,
którzy przyjmą znak krzyża i wyprawią się przeciwko perfidnym Liwom,
list w tej sprawie [skierował] do biskupa Bertolda, podobnie jak i [do] jego
bezpośredniego poprzednika¹⁰.

[4]

Biskup więc z zebranymi mężami przybywa do Liwonii z wojskiem, pod
gród Holm podchodząc, który zaiste położony jest w środku rzeki. Tenże
[biskup] wysłał posłańca za wodę, zastanawia się, czy [Liwowie] zdecydowa-
li się przyjąć chrześcijaństwo i zachować jego [przykazania]. Ci oświadczyli,
że ani wyznawać, ani przestrzegać nie chcą. Biskup nie mógł wyrządzić im

⁵ Ikeskola (acc. Ykescolam) na prawym brzegu Dźwiny, pierwsza siedziba biskupa li-
wońskiego. W *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* miej-
scowość ta zapisana jest jako Uexkuell (Warszawa 1880–1914, nakł. Filipa Sulimierskiego
i Władysława Walewskiego, T. 12, s. 747).

⁶ Najprawdopodobniej w murach kościoła, którego ruiny (na wyspie pośrodku Dźwiny)
zachowały się do dzisiaj.

⁷ Holmensis cymiterii.

⁸ Wyspa Gotlandia była tradycyjnym miejscem tranzytowym w podróży morskiej mię-
dzy wschodnim i zachodnim wybrzeżem Bałtyku.

⁹ Celestyn III, papież ten ożywił ideę krucjat, m.in. zapoczątkował wyprawy krzyżowe
na południowo-wschodnie wybrzeża Morza Bałtyckiego.

¹⁰ Biskupa Meinharda.

żadnej szkody, ponieważ okręty zostawił z tyłu. Więc z wojskiem do miejscy Rige¹¹ wrócił i obraduje ze swoimi co robić.

[5]

Tymczasem zebrała się przeciwko niemu w bojowej gotowości masa Liwów i urządziła postój za górą ryską. Posłali również posłańca do biskupa, aby zapytać, po co przyprowadził wojsko. Powodem jest to odpowiedział biskup, że podobnie jak psy mają wymioty, wszystko wróciło do pogaństwa. Wtedy Liwowie powiedzieli: „My tę przyczynę zlikwidujemy. Ty odpraw tylko wojsko, w pokoju wróć ze swoimi do swojego biskupstwa i tych, którzy przyjmują chrześcijaństwo pozyskaj do przestrzegania, a innych przyciągaj do przyjęcia mowami a nie mieczami”. Biskup dla swojego bezpieczeństwa zażądał w zastaw ich synów, ale oni zdecydowali między sobą nie dawać, a jednocześnie pod pretekstem zebrania części zakładników proponują i otrzymują krótki rozejm, jak zwykle strony na znak pokoju wymieniają się włóczniami. Podczas rozejmu [Liwowie] pozabijali wielu Teutonów poszukujących paszy dla koni. Widząc to biskup odesłał im włócznie i zerwał zawieszenie broni.

[6]

O wojnie biskupa Bertolda i zabiciu jego samego. Liwowie wrzeszczą i hałasują zgodnie ze zwyczajem pogan. Do boju przygotowują się i wojska saskie po drugiej stronie. Szybko zrywają się na pogan. Liwowie uciekają. Biskup nie utrzymawszy konia, ze względu na jego szybkość, zmieszał się z masą uciekających. Wtedy dwaj pochycili go, trzeci, zwany Imaut przebił włócznią plecy, a pozostali rozdarli na kawałki. Liwowie rzucili się do ucieczki bojąc się, że ściga ich wojsko, kiedy zobaczyli teutoński hełm rycerski, który [w rzeczywistości] nałożył sobie na głowę jeden Liw zabiwszy Teutona. Straciwszy wodza, wojsko [saskie], oczywiście poszło w rozsypkę i stanęło na koniach i z okrętów ogniem i mieczem pustoszyło liwońskie pola.

[7]

Zobaczywszy to Liwowie w celu uniknięcia większych strat, znowu zawarli pokój, przywołali do siebie duchownych i w pierwszy dzień w Holmie ochrzciło się około 50 osób, a w następny nawróconych zostało w Ykescola około 100.

¹¹ Jest to późniejsza Ryga, lokowana w 1201 r. jako miasto.

[Liwowie] przyjmują w grodach kapłanów i wyznaczają na utrzymanie każdego miarę chleba z pługa. Widząc to wojsko uspokaja się i szykuje się do powrotu.

[8]

Liwowie straciwszy pasterza, za radą duchownych i braci, posyłają gońców do Niemiec po jego nowego następcę. W takich okolicznościach saski oddział ufając nietrwałemu pokojowi powraca do siebie, zostają duchowni i zostaje jeden statek kupiecki. Tylko co stąd odeszli z wiatrem, a wiarołomni Liwowie znów wyjdą ze zwykłych łązni, zaczęli oblewać się wodą w Dźwinie mówiąc: „Tutaj my wodą rzeczną zmywamy wodę chrztu, a tym samym i chrześcijaństwo, przyjętą przez nas wiarę my odrzucamy i odsyłamy w ślad za uchodzącymi Sasami”. Uciekinierzy wyrzeźbili z gałęzi jednego drzewa podobiznę ludzkiej głowy, a Liwowie wzięli ją za saskiego boga i myślały, że tym sprowadzą na nich powódź i pomór, nawarzyli według zwyczaju miodu, pili i naradziwszy się zdjęli głowę z drzewa, związali płot z bierwion, położyli na niego głowę boga Sasów, razem z wiarą chrześcijańską odprawili na morze w ślad za uchodzącymi na Gotlandię.

[9]

Po miesiącu [Liwowie] naruszyli pokój, zaczęli wychwytywać braci, źle z nimi obchodząc się zawładnęli ich majątkiem i rozkradli go jak łotry lub złodzieje. Także i konie zostały przepędzone, pola zostały nieobrobione. Od tego wszystkiego kościół poniósł straty do dwustu marek. Kler uciekł z Ykescoli do Holma nie wiedząc czego się spodziewać i gdzie się ukryć.

[10]

Podczas Wielkiego Postu Liwowie wspólnie decydują, że jakikolwiek duchowny w kraju pozostanie po Wielkanocy¹², zostanie ukarany śmiercią. Stąd duchowni, aby uniknąć śmierci i znaleźć pasterza udali się do Saksonii¹³. Liwowie postanowili również zabić kupców, jacy pozostali. Jednakże kupcy wręczając dary dla starszych życie swoje ocalili.

¹² Pascha w roku 1199 przypadła między 30 marca a 18 kwietnia.

¹³ *Saxoniam lub in Saxoniam*.

Intra p̄e meuaue meynardus ep̄c post multos labores ⁊ dolores
res p̄cedit. Iteu ⁊ videns se mortuū ⁊ lyuonie ⁊ chorode cō
uocet quosq; fr̄atres. Iq̄rs si post mortē suā dēcep̄s ca
rere velur ep̄o s̄u aut magis se ep̄o ⁊ patre gaude velle
om̄it. Affirmat. ⁊ post paululū ep̄c diē clausit extr̄m̄
Celebrans sc̄m̄ mortē. Liber sc̄s de asctōe ep̄i B̄roldi
exequis. ⁊ ep̄o Ḡerlicy lyuoniū pl̄ntu ⁊ lacuus sepul
ta. de successu tractatur. ⁊ ad Brem̄sem met̄opolim p̄ p̄so
ua ydonea mittit. Demōstrat de cythraensi ordie. Lucentis
abbatis B̄roldi reuēda p̄sona. clausis q̄dē p̄m̄t ade
m̄dū exhibetur. ⁊ met̄opolitam victus p̄bat. p̄dicatōnis
on̄ aggredit. sc̄s ep̄c. p̄mo sine ex̄atu cl̄s se om̄itens.
fortunā explanaturus lyuoniā p̄gr. V̄stolam venit ⁊ ⁊ et
cl̄s d̄orem ī grediens. quosq; meliores tam paganos quā
p̄sianos corā se colligit. Quos p̄m̄t ⁊ sc̄s. ⁊ m̄nib; d̄ans
placare laborat. d̄ict̄s se ear̄ vocatē venisse. ⁊ p̄cedit
ri suo īsolidū successisse. Quē q̄dē p̄mo blande suscipiūt. si
p̄m̄t l̄holm̄ens c̄m̄itū. d̄ecretōe alij ī ec̄c̄a d̄ecernare. alij de
c̄de. alij s̄. m̄t̄ge d̄ertabant. l̄gestat̄. aduētus sui causā
esse p̄perabant. Talib; h̄cys assiduos clam̄ nanes adijt ⁊ p̄m̄t
l̄q̄d̄am reuē. ⁊ ī saxoniā p̄cedens lyuoniensis ec̄c̄e rui
nā. tam v̄no pape. quā met̄opolitano ⁊ xp̄i fidelib; d̄gr̄it
v̄nūis. It̄ cl̄s papa r̄ch̄s signū t̄ris accip̄ētib;. ⁊ 5 p̄sido
lyuones se armātib;. remissionē ī d̄l̄get p̄ct̄. l̄ras sup̄ h̄p̄
eadē ep̄o B̄roldo sicut ⁊ sup̄ v̄m̄ḡs p̄decessor. h̄c ḡ collectis
v̄ris lyuoniā veit cū ex̄atu. ad castrū l̄holme p̄cedēs. q̄ q̄
dē ī medio flum̄is s̄uū ē. h̄c multo m̄s̄q; m̄s̄o. q̄r̄it si h̄dē

lib. 11. c. 2.
ep̄o B̄roldi

†
suscepit: et susceptionem seruare decernunt. Et se fide recognoscere
nolle: nec seruare uelle. proclamant. Episcopus uero neglectis rebus ma-
nibus: ipse nocte non potuit. Ergo cum exterriti ad locum puge reuer-
terentur: tunc suis quid agerent ostenditur. Interdum enim ipse huiusmodi
colligitur: et transiit ad puge stabulum: facit pugnare parat
gunt tamen episcopus usum causam exterritis supraducti requirit.
Respondet episcopus causam: quod tanquam canes aduocantur. Sic
afide sepulchrum ad paganismum reuertitur. Inter huiusmodi causam
hanc inquit anobis remouebimus: tu tamen remissio exterriti
cum nus ad episcopum tuum cum pace reuertaris: eos qui fide susce-
perunt ad eam seruandam opellas: alios ad suscipiendam eam: ut
non uerbis allucias. Episcopus ab eis huiusmodi securitas obsides filios
iporum requirit: et illi penitus se daturus dicitur. Interdum colligit
de partis eius causa breues dant: et recipiunt in ducias: missis
interdum lanceis secundum morem ad confirmationem pacis. Interdum pace
plures theutonicos: eos pabula querebant occiderunt. Et uis
claus episcopus iporum lancea remissa: pax dicitur. Vociferantur et
strepunt pagano more huiusmodi. Armantur ex aduerso saepe
nisi acies ad pugnandum: in paganos precipitantes transiunt. In-
gunt huiusmodi. Episcopus enim ab eis male detentum velocitate: in-
miserunt fugientibus. Quae duobus complectentibus terribiliter
noctis ergo lancea profodit: quae et alij nebratim dilacerant
huiusmodi se obsequi ueteres exterriti papires fugiunt: quia
uidentes unam occisi theutonici castrum militare: quia ad
pax suo huiusmodi precipitans iposuit. Inuiso et enim capite suo in
mirum edatur exterritis: et tunc episcopus quae nauibus: tunc igne quae
gladio huiusmodi profodit segetes. Et uis huiusmodi uoluntati

de bello
beolb: et
sione ip

De b'pno
soluētū
7 r'lectōle
sump

dāpus occurrat pacē i nouant. A uocatis ad se clericus ymo
de Tholme circū. l. baptizati sūt. Sequit die i p'lectola. car
cir. centū. iudic. Sacerdotes postea suscipiūt. an uone tū
fira de quibz aratro ad ex'p'etis cuqz sacerdotis statuendo.
Ihs uisus mingat ex'c'itū. 7 ad reditū sp'ant. Lyones
iqz amido pastore suo. silio clericor. 7 fratru uic'ios pro
succ'esse nouo i cheuonā nuntū. 7 sic credula patris icce
saxonū t'ba reu'it. Manēt clerici. manet nauis una mee
cator. Jam vela uentus depulit. 7 ecce p'sidi lyones de
balues. suens egredi. diuine fluminis acq se p'fundū di
centū. Sic uā baptismatis aquā cū ipā xpianitate remo
uem acq fluitū. 7 fidē suscipiūt ex'f'etucantes post sape
nes recedētes t'ramittunt. Illi aut q' recederūt icuidā ar
boris ramo q' caput hoīs i cadant. q's lyones saxoniū
ōm puritēs. 7 ex'li i uindictā 7 pestilētiā s' i mure credē
tes. cocto uix' riuū medone obibentes capcato silio. cap
ab arbore ponētes. Ligna mectūt. q'bz caput sup' positiū
q' cū saxoniū cū fide xpianor post recedentes gothlan
diam p' mare t'ramittūt. Mensē pacto rupta pace frō
capiendo. 7 male tractando t'bona ipoz h'ant. ea fur
tū 7 uolent' aufendo. h'is etiā ablati. Agri iculti re
manēt. Unde fere ad ducc'as m'cas. ecclā ē dāpnosita
ta. fugit ergo clericus ab ylectola Tholme. nestus cu se
fortune aut loco mittant. Prima q'dragesima collā
lyonū uinūctas decim. ut q'cuqz clericū t'ra p' mane
at post. pascha caput p'urat. vnde tā timore motū
quā q'rendi pastozis causa. clerici saxoniū p'gūt. Dece

Faksimile II Księgi Cronica Livoniae z Codex Zamoscianus
(przechowywanego w Bibliotece Narodowej w Warszawie).

uerit tñ h̄uones mercatores qui remansit occide: si
mercatores dantes muna seruitib: vire sue cōsideratū
Inno dñi dñe x̄c̄ vij̄ venablis ab̄ernis Bre ver tñis
In̄sis canonice in ep̄m cōsecratur de ep̄o alberro
Post cōsecrōnem edare p̄xima gothlandiā vadit: et ibidē
circa quingentos viros signo crucis ad esdū i l̄yoniā ag
nar: Inde ydaciā cūsiens: muna regis canuti et dñas
Woldemari: et absolonus archiepi recipit. Reitus i cheuco
mā i statali dñi magdeburgh plures signat: et vbi rex p̄
lypus cū v̄xore coronat: et corā eodē rege i s̄c̄ca firmat
si bona i l̄yoniā p̄gnantū s̄bancione pape ponant: sicut
eor qui i solimā vādūt. Respōsi v̄ est ea s̄ p̄cedē apl
ci cōphendi: q̄ p̄gnatōne l̄yone i plenariā p̄cūmā re
missionem i iungens v̄e coequant i solimāne de ij̄ dno
Inno s̄c̄o sui ep̄atus cū comite conrado cōsecratis ep̄i
p̄tremonia: et harbro de ysbouch est m̄sis Alberti
p̄gnis i l̄yoniā vadit: h̄is secū i comitatu x̄c̄ vij̄ manē
Post i gressū dñe se cū om̄ib: suis c̄b̄ om̄ib: ad castlū
holme p̄ficiat: et inde p̄cedens ynestolam v̄e p̄m̄
l̄yones i statū faciēs i asterū: q̄sdā v̄nans scolatū
sacdotē cū alijs occidit: ep̄c̄ cū et sui h̄c̄ cū d̄ficiliter p̄st
colam p̄ueniūt. Et s̄c̄s ibidem morantes arse p̄m̄ ep̄i
et alijs cū gaudio suscipiūt. Collech l̄yones ibidē pacē cū
cheuonius ad tres dies faciūt: s̄ dolose: v̄t null̄ videt̄ it̄m
ex̄c̄tū colligant. Pace sc̄a ep̄c̄ holmā descendit: et pau
s̄idens p̄ sede sua: et p̄b̄n̄c̄alib: et alijs necessarijs nūm̄
adnaues idem m̄de d̄rigit. Et secū as̄p̄tis q̄ uolebat: